

Institucionalizace českého stranického systému prizmatem teorie Scotta Mainwaringa

Vladimír HANÁČEK

The institutionalization of the Czech Party System from the point of view of Scott Mainwaring's theory

Abstract: The aim of this article is on the basis of the theory of institutionalization of party system of the American political scientist Scott Mainwaring to insight crucial developmental aspects of the Czech Party System and assess throw the findings, whether it can be considered as more or less institutionalized according to four Mainwaring's criteria of institutionalization and describe the factors, which have serious impact to the degree of institutionalization of the Czech Party System.

Key Words: Party System, Institutionalization, Scott Mainwaring, Czech politics

Úvod

Americký politolog z University of Notre Dame Scott Mainwaring definoval své pojetí institucionalizace stranických systémů v publikaci *Rethinking Party Systems in the Third Wave of Democratization. The Case of Brazil* (Stanford University Press, Stanford, 1999) již před více než deseti lety, a přestože empirický materiál pro rozvinutí zásadních tezí mu poskytovaly jeho dlouhodobému výzkumnému záběru blízké

případové studie zemí latinské Ameriky, jeho teorie zřetelně neskrývá ambice směrem k univerzální aplikovatelnosti. Zkoumání „nových demokracií“ ze třetí vlny demokratizace přímo vybízí k zamyšlení nad využitelností Mainwaringovy teorie při analýze rodících se stranických systémů v postkomunistických zemích střední a východní Evropy, Českou republiku nevyjímaje.¹

Z tohoto pohledu je však třeba zamyslet se nad inovativností Mainwaringova přístupu v rámci systémových teorií rozšiřujících případný záběr explanace různých fenoménů, které vývoj těchto stranických systémů přináší. V následujícím příspěvku se pokusím definovat stěžejní východiska Mainwaringova přístupu jak z hlediska těchto obecně systémových charakteristik, tak specificky Mainwaringovo chápání pojmu institucionalizace stranického systému a jeho aplikovatelnost ve specifických podmínkách vývoje stranického systému České republiky od vytvoření jeho základních parametrů po prvních „zakladatelských“ volbách roku 1990 až po postižení jeho současné vývojové dynamiky po sněmovních volbách v květnu 2010.

Teorie institucionalizace stranického systému

Teoretická východiska Mainwaringova přístupu

V rámci uvažování o specifickém významu stupně institucionalizace stranického systému v Mainwaringově intenci je nezbytné zodpovědět otázku, jakým způsobem se tato konkrétní rovina systémové analýzy vztahuje k vlastnostem stranického systému jako takového, tj. především k jeho funkcionálním charakteristikám a případnému typologickému zařazení (srov. Strmiska, 2000). Mainwaring nahlíží na systém politických stran jako na „množství stran, které interagují v ustálených vzorcích“, což znamená, že pravidla a danosti, v rámci nichž strany soutěží, je možno analyzovat, a to navzdory změnám, k nimž v této struktuře v čase dochází (Mainwaring, 1999, s. 24). V této intenci není Mainwaring, jak upozorňuje Maxmilián Strmiska, příliš vzdálen Sartoriho vnímání systému a jeho funkcionálních charakteristik. Oproti Sartorimu, jenž vnímá pojem systému jako striktní dichotomii naplnění systémových vlastností v pojmu strukturovanosti, anebo jde o fluidní

soustavu jednotek, a potom v podstatě nejde o systém, Mainwaring si klade za cíl dosáhnout takového vnímání systémových vlastností, aby pojmy méně a více strukturovaného systému bylo možno chápat jakožto kontinuum.

Míra institucionalizace tedy odvisí od stupně naplnění podmínek operability systému v podobě, která je blízká jeho normativně pojímané stabilitě, a to dle čtyř kritérií, která zároveň korespondují s jednotlivými dimenzemi institucionalizace systému. Konkrétně jde o stupeň voličské volatility, což úzce souvisí se stabilitou aktérů i uspořádaností vzorců stranické soutěže. Především se však otázka volatility pojí s podobou formátu stranického systému, s vývojem systémového mechanismu už spíše sekundárně. Dále pak jde o stupeň zakořenění stran ve společnosti a stupeň identifikace voličů se stranou jako takovou, s čímž souvisí i skutečnost, že ideová pozice relevantních stran se zásadně nemění. Dalším kritériem je míra legitimace stran a voleb jako takových, což znamená, že příslušníci dané společnosti i političtí aktéři přikládají význam stranám jako nezbytné součásti demokratické politiky. A konečně čtvrtým kritériem je stupeň stranické organizace, která dodává stranám nezávislý status a hodnotu pro sebe samé. Míra institucionalizace stran je dána stupněm rutinizace vnitrostranických procedur, robustností a teritoriální rovnoměrností organizačních struktur strany atd. (Mainwaring, 1999, s. 26–39).

V tomto pojetí není Mainwaring příliš vzdálen starším přístupům některých dalších teoretiků institucionalizace politických stran, jako jsou například Angelo Panebianco (srov. Panebianco, 1988) či Kenneth Janda (Janda, 1980, s. 98–107).

Česká recepce Mainwaringovy teorie

Jedinou významnější reakci na Mainwaringem nastíněnou teorii institucionalizace stranického systému představuje v českém prostředí článek Maxmiliána Strmisky *Scott Mainwaring a teorie stranických systémů ve třetí vlně demokratizace* z roku 2000. Strmiska zde upozorňuje, že z hlediska vlivu na uspořádání daného stranického systému se jedná u konkrétních dimenzí v prvním případě o závislou, v ostatních o nezávislou proměnnou (Strmiska, 2000). Jde především o odlišení výstupů

systemu na úrovni vzorců interakcí a stability či změny koaličně-opozičních formulí, u nichž je vliv posledních třech jmenovaných kritérií minimálně pouze aditivní a nepřímý, což ovšem neznamená, že by tyto dimenze byly bez vlivu na performaci demokratického vládnutí jako takového. Strmiskův postřeh, že v tomto případě jde ovšem o vstupy (*inputs*), které systému poskytuje vnější prostředí dané společnosti, má relevanci v Mainwaringově analýze štěpení (*cleavages*), resp. specifické role sociálních štěpení v rokkanovsko-lipsetovském schématu. Teoretický přístup Rokkana a Lipseta, kteří v procesu strukturace západoevropských stranických systémů přikládali význam reálně probíhajícím sociálním konfliktům a z nich vyplývajícím štěpením, byl v posledních třech desetiletích 20. století významně revidován, ať již v podobě koncepce politických štěpení majících vliv na stranické afiliace voličských skupin, které ovšem nemusejí obrazet všechny rozpory rozdělující danou společnost, či ve slabší variantě stranických profilací dle témat (*issue*). Při analýze vlivu sociálních konfliktů na podobu stranické politiky je dle těchto autorů třeba brát v potaz, jaké politické faktory ovlivňují vznik daného štěpení.² Dle R. Ingleharta či H. Kitschelta tak mají sociologicky chápáná štěpení klesající schopnost vysvětlit důvody stranických afiliací. Navíc tento fakt souvisí i s nástupem *catch-all parties* coby organizačního modelu politických stran, jejichž elektorát není vázán na konkrétní ostře definovanou sociální skupinu (*strata*) (Mainwaring, 1999, s. 40). Mainwaring tak dochází k závěru, že vliv sociálních štěpení je výrazem stability stranického systému, což ovšem neznamená, že nízký stupeň institucionalizace stranického systému je dán absencí vlivu sociálních štěpení a naopak. Mainwaring soudí, že strany a politici na straně jedné a sociální štěpení na straně druhé mají relativní autonomii ve svém vzájemném ovlivňování. Strany tak mohou být budovány „shora“, ať již z pohnutek silných lídrů, či přímo z lůna státu a jeho institucí, a jednotlivá štěpení jsou petrifikována teprve na základě delší stranické performace.³ Tato diskuse může trochu připomínat příslovečnou diskusi o slepici a vejci a na samotné stranicko-politické uspořádání nemusí mít významný vliv, alespoň v Mainwaringově intenci. Maxmilián Strmiska však právě tento bod Mainwaringova přístupu považuje za doklad neužitnosti této teorie v rámci analýz stranicko-politických

soustav demokratizujících se zemí, neboť budování stranicko-politických systémů „shora“ koresponduje s povahou politického systému jako takového, tedy s jeho autoritářskými či zřetelně nedemokratickými rysy.⁴ Jako doklad tohoto tvrzení uvádí Strmiska Mainwaringem analyzované manipulované dvoustranictví v rámci brazilské vojenské diktatury (*democradura*) v letech 1966–1979. Tento příklad, stejně jako další Mainwaringem užívaná empirická evidence latinskoamerických zemí, možná snese podobnou kritiku, není však zřejmé, zda podobná výtka zůstává v platnosti i v případě rozšíření Mainwaringova přístupu na další země spadající do třetí vlny demokratizace (Huntington, 1991, s. 21–26).

V tomto kontextu je tedy relevantní uvažovat o možnostech užití Mainwaringova přístupu při analýze podoby a vývojových tendencí stranických systémů postkomunistických zemí střední a východní Evropy včetně České republiky. Ponechme zde stranou diskusi, zda ČR již dosáhla stádia plné konsolidovanosti demokratického systému prizmatem tranzitologických teorií (srov. Dvořáková, Kunc, 1994; Fiala, 2005, Kubát, 2006; Vodička, 2011). Ohledně principiálního normativního soudu týkajícího se otázky demokratičnosti či nedemokratičnosti politického systému ČR není třeba pochybovat. Možnost aplikovat Mainwaringovu teorii institucionalizace stranických systémů na empirický materiál postkomunistických zemí tak ukazuje, že složitost empirické reality, která tvoří bázi zkoumání teoretických východisek, rozhodně nelze sešňarovat skrze dichotomická explanační schémata, ať už čistě na úrovni analýzy stranického systému, či posunu k analýze politického systému jako takového, resp. jeho demokratické či nedemokratické povahy. Kvalitativní úroveň postkomunistických společností střední Evropy nelze jednoduše dávat na roveň situaci v tzv. třetím světě s ohledem na podstatné odlišné historicko-kulturní i sociálně-politické podmínky vývoje. Zároveň lze polemizovat s faktem, že i v konsolidovaných demokraciích západní Evropy se nelze setkat s fenomény, které vývojové tendence postkomunistických systémů připomínají. Některé z těchto fenoménů se tedy pokusíme v následující kapitole identifikovat v rámci českého stranického systému.

Mainwaringova teorie institucionalizace a český stranický systém

Chceme-li užít Mainwaringova teoretická východiska při analýze stupně institucionalizace konkrétního stranického systému, je třeba vymezit výzkumné pole, v němž empirická realita odpovídá základním předpokladům analytických postupů. Tímto předpokladem, byť v samotném Mainwaringově pojednání pouze implicitním, je delší časový úsek vývoje daného systému, tzn. minimálně několik po sobě proběhnuvších voleb prvního řádu a několika legislatur. V českém případě je tak možno hranici výzkumného pole vymezit volbami do Poslanecké sněmovny roku 1996, znamenajícími první trvanlivější nastavení systémových parametrů a jejich další reprodukci (Pšeja, 2005, s. 148–151). Do roku 1996 vykazoval český stranický systém spíše znaky neukotveného (*unchoated*) stranického systému, vyznačujícího se vysokým stupněm nestability aktérů a neustáleností vzorců interakcí. Z tohoto pohledu je možno český stranický systém v uvedeném období považovat za téměř neinstitucionalizovaný. Od roku 1996 spatřujeme vyšší stupeň stability aktérů i rodící se ustálenost vzorců interakcí, a tak je možno již nejen mluvit o systému v plném slova smyslu, ale též předpokládat jeho vyšší stupeň institucionalizovanosti v průběhu dalších celkem pěti legislatur od voleb 1996 do současnosti, což znamená možnost pohybování se v Mainwaringově kontinuu.

Z hlediska Mainwaringovy intence je časový úsek mezi volbami do Poslanecké sněmovny roku 1996 a 2010 s ohledem na vývojové tendence českého stranického systému možno vnímat jako jednodlitou periodu. Po celé toto období je možno sledovat vysoký stupeň stability relevantních aktérů systému, kdy se formát systému ustálil nejprve na šesti, již po volbách 1998 pak na pěti relevantních stranách, přičemž čtyři tyto strany byly po celou dobu v systému trvale přítomny.⁵ I dílčí obměna jednoho systémového aktéra v podobě „páté klouzavé strany“ (ODA, US, SZ) však nepředstavuje zásadnější systémový handicap, poněvadž z hlediska zdrojů legitimace a orientace na konkrétní voličskou skupinu představující jádro elektorátu dané strany jde v podstatě o téměř identickou systémovou pozici u každé z těchto stran.⁶ Stabilitu lze pozorovat též na úrovni přítomnosti a významu jednotlivých štěpení

(*cleavages*), podél nichž se daní relevantní aktéři definovali. Otázka, zda jde o tradiční štěpení v rokkanovském schématu, či zda se strany profilují spíše na základě konkrétních témat (*issues*) v Lijphartově pojetí, je zde sekundárního významu.⁷ Důležité je, že relevantní politické strany disponovaly dostatečně robustními základnami skalních voličů, po celé dotčené období téměř neměnnými zdroji legitimace v rovině ideové a identickým obsahem dílčího volebního apelu. Tyto okolnosti tak znamenají, že první dvě kritéria Mainwaringovy teorie byla v rámci českého stranického systému splněna, a tento tak z jejich hlediska vykazoval poměrně vysoký stupeň institucionalizace. Dílčím výrazem nerozvinutosti systémových vlastností je snad jen nedobudování vzorců mocenské alternace, z hlediska systémové bipolarity především její neúplnost (díky přítomnosti izolovaného relevantního systémového aktéra v podobě KSČM). V konkrétní rovině se tento fenomén projevuje v podobě reprodukcí se krize koaličně-opozičních formulí (Pšeja, 2005; Fiala, Strmiska, 2005). Ohledně dalších dvou podmínek však systém vykazoval mnohé deficity, které je zpětně možno chápat jako zřídlo vícera krizových tendencí v systému přítomných, které stojí v pozadí zásadních diskontinuitních řezů v rámci českého stranického systému po sněmovních volbách roku 2010.

Z hlediska čtvrté Mainwaringovy podmínky institucionalizace je poměrně významným problémem zřetelná neduživost českých relevantních stran, pokud jde o jejich nepřiliš rozvinuté organizační struktury a především malý počet registrovaných členů. Jistou výjimku v tomto ohledu představují především dvě „historické“ strany, tedy KSČM a KDU-ČSL, jimž k vysokému stupni propracovanosti organizačních struktur i na české poměry stále masovým členským základnám napomáhala především kontinuita jejich existence i v dobách socialistického režimu.⁸ Skutečnost, že v desetimilionové společnosti největší politické strany, které ve sněmovních volbách získávají i více než jeden milion hlasů voličů, mají členské základny čítající maximálně několik desítek tisíc členů, má závažné důsledky pro performaci stranické politiky celkově. Především zde skrze praxi získávání tzv. černých duší a poměrně snadného ovládnutí stranických buněk na místní a regionální úrovni vzniká fenomén tzv. kmotrovství, které se za posledních několik let stalo

hlavní příčinou krize legitimacy relevantní stran jako reprezentantů zájmů voličů. S tím je úzce spojena obecnější tendence k vytváření klientelistických vazeb, které prorůstají do nejvyšších stupňů veřejné moci a státní správy. Praxe vytváření prostředí klientelismu a nepotismu je pak tradičně spojena s fenoménem politické korupce. Typickým projevem těchto tendencí, zejména v případě dvou nejsilnějších stran jsou medializované kauzy především v některých regionech České republiky. Nejznámější případy se týkají pražského magistrátu a Ústeckého kraje. V dílčí rovině se tyto krizové tendence projevují v nedostatečné zákonné úpravě způsobů financování politických stran, jakož i v absenci úpravy volební legislativy, především ve věci průběhu volebních kampaní a výše finančních výdajů za ně.

Uvedené faktory významně ovlivňují výstupy systému na úrovni třetího Mainwaringova kritéria, tj. (ne)zastupitelnosti role stran v politickém systému jako takovém. Přímo úměrně prohlubování krize legitimacy politického stranictví (Linek, 2010; Dvořáková, 2012). Vzhledem k působení zmíněných fenoménů jdou pokusy o alternativní strukturaci politického prostoru mimo politické strany a stranický systém. Za specifické vyjádření těchto „antistranických“ tendencí lze považovat proliferaci různých *Veto hráčů* (*veto players*) (srov. Koubek, 2010) v podobě jednotlivců i kolektivit, především různých neformálních center moci, jež jsou z hlediska dlouhodobých vzorců české politické kultury vnímány jako tradiční alternativy organizovaného stranictví. Mezi tyto *Veto hráče* tak lze zařadit jak ústavní orgány, např. úřad prezidenta republiky, tak entity se specializovanými rolemi, jakými jsou média, občanské iniciativy, jednotliví zákonodárci v úloze tzv. přeběhlíků apod.

V odborné politologické literatuře však převládá mínění, o němž v obecné rovině není sporu, že navzdory vyjmenovaným tendencím byla v principiální rovině úloha politických stran v politickém systému všeobecně akceptována a český stranický systém je domácími i zahraničními analytiky nahlížen v inkriminovaném období jako poměrně stabilní a ze všech postkomunistických zemí se nejvíce blíží standardům rozvinutých demokracií západní Evropy (srov. Toole, 2000). Z pohledu Mainwaringovy teorie tak lze konstatovat, že

vzhledem k významu prvních dvou kritérií je v období let 1996–2010 možno český stranický systém charakterizovat jako více institucionalizovaný.

Z hlediska uvedených vývojových tendencí českého stranického systému představují volby do Poslanecké sněmovny v květnu roku 2010 významný předěl. Výsledky voleb, jakož i další celková performance stranické politiky v období po nich následujícím znamenaly dokonalou kontinuitu působení téměř všech uvedených krizových tendencí a jejich další posílení. Oproti předchozí trvalosti doznal výraznou změnu formát českého stranického systému, a to s ohledem na substituci dvou relevantních aktérů, nástup fenoménu duality české politické pravice,⁹ výrazné procentuální oslabení dvou nejsilnějších stran (hlavně ODS) a především nástup nového systémového aktéra, kterého lze z hlediska vnitřních charakteristik z mnoha důvodů považovat za prototyp klientelistické a charismatické strany¹⁰ v pojetí Herberta Kitschelta (srov. Kitschelt, 1995). Volební úspěch politické strany Věci veřejné, která v samotných volbách obdržela 10,9 % hlasů a 24 mandátů v Poslanecké sněmovně, znamenal zvýraznění významu specifického typu volebního apelu, který je i v odborné literatuře označován jako „antiestablishment“, znamenajícího pokus o konstrukci nového specifického štěpení v podobě polarizace mezi dosavadní politickou elitou a občany a také mezi dosavadními držiteli moci a reprezentanty této nové „svěží“ politické alternativy (srov. Schedler, 1996).

Z pohledu Mainwaringových kritérií znamenají představené fenomény výrazné oslabení naplnění prvních dvou kritérií, tj. především bezprecedentní zvýšení voličské volatility skrze přesun voličů od tradičních k novým stranám, které vzhledem k druhému kritériu představují spíše elitní kluby bez početnější členské základny a trvalejšího voličského zázemí. Uvedené krizové tendence alternativní struktury politického prostoru spojené s třetím Mainwaringovým kritériem, tj. stupněm (de)legitimizace role stran v systému, pak zejména od poloviny roku 2011 doznávají výrazného prohloubení v podobě požadavků veřejnosti na „by-pas“ politických stran v podobě zavádění prvků přímé demokracie či požadavku na přenášení kompetencí na nepolitické

entity v podobě různých epistémických komunit či skupin expertů. V české politické tradici je významným projevem těchto tendencí například specifický požadavek na sestavení nestranické „vlády odborníků“.¹¹

Pokud ovšem zohledníme skutečnost, že mimo kultivovanější rámec veřejného diskurzu¹² zaznívají namnoze požadavky na úplné zrušení politických stran coby „zločineckých organizací“ a „mafie“, čelíme stále silnějším tendencím k úplné delegitimizaci politických stran jako takových, což jistě není faktor, který by z hlediska výkonu demokratické politiky a životaschopnosti politického systému bylo radno podceňovat. Politické strany hrají v moderních demokratických systémech nezastupitelnou roli a proměny stranického systému jsou osvědčeným indikátorem hlubších strukturálních změn politického systému jako takového (srov. Kunc, 2000).

Obecně lze konstatovat, že budoucnost zůstává v tomto ohledu otevřená a s ohledem na současný stav (červen 2012) není nezbytné předpokládat výraznější otřesy, pokud jde o proměnu formátu a mechanismu českého stranického systému.¹³ Zde si tak musíme vystačit pouze se strohým konstatováním, že z hlediska Mainwaringových kritérií institucionalizace vykazuje český stranický systém po volbách 2010 spíše znaky neukotvené stranické soustavy, tj. systému méně institucionalizovaného.

Závěr

V tomto pojednání jsem se pokusil nahlédnout vývoj a výstupy českého stranického systému v uplynulých dvou desetiletích prizmatem teorie institucionalizace Scotta Mainwaringa. Jeho analytický přístup kopíruje tradiční východiska systémových teorií, především klasické teorie stranických systémů Giovanni Sartoriho, avšak pokouší se přispět inovativně k systémovým teoriím svou ambicí překonat striktně dichotomické uvažování o naplnění či nenaplnění systémových předpokladů s ohledem na míru stability aktérů a ustálenosti vzorců interakcí mezi nimi. Naopak Mainwaring se pokouší skrze definici čtyř kritérií institucionalizace, jež se překrývají jednotlivými dimenzemi

institucionalizace stranického systému, definovat kontinuum, na němž by bylo možno demonstrovat příslušný stupeň institucionalizace stranického systému. Míra institucionalizace stranického systému je nepochybně významným indikátorem stability institucionálního rámce i výstupů politického systému jako takového, avšak Mainwaringovou intencí je ukázat, že i při nižším stupni institucionalizace stranického systému nemusí být významně ohrožena demokratická povaha příslušného politického zřízení. Z tohoto hlediska je Mainwaringova teorie užitná i v rámci analýzy stranických systémů postkomunistických zemí včetně ČR. Zde pozorujeme po etablování stabilního formátu stranického systému nejpozději po sněmovních volbách roku 1996 naplňování předpokladů vyššího stupně institucionalizace systému, především s ohledem na první dvě Mainwaringova kritéria, tj. stabilitu systémových aktérů a s ní související nízký stupeň voličské volatility a stabilitu voličské přízně stranám v čase a ideový profil relevantních subjektů. Vzhledem k těmto faktorům lze považovat český stranický systém v období let 1996 až 2010 za jeden z nejstabilnějších v postkomunistických zemích vykazující formální podobnost se stranickými systémy v rozvinutých demokraciích západní Evropy. Avšak přesto s ohledem na nižší stupeň institucionalizace systému dle zbylých dvou Mainwaringových kritérií se v tomto období objevují v systému tendence směrem k oslabování role stran, které později stojí v pozadí hlubších formálních proměn systému po volbách roku 2010. Nakolik se tyto tendence, spojené s oslabováním role tradičních stran a hledáním pokusů o alternativní strukturaci politického prostoru mimo organizované stranictví, jakož i s neschopností relevantních stran čelit destruktivním procesům uvnitř vlastních organizačních základen v podobě klientelismu a politické korupce, projeví jako trvalá dispozice českého politického systému, bude možno validně posoudit až po delší době. Přesto je však namístě konstatovat, že stranicko-systémová rekonstrukce je významným předpokladem překonání krize legitimacy politických institucí a obnovy důvěry občanů v politický systém (srov. Kunc, 2000). A tato fundamentální úloha stranám přisouzená úzce souvisí se stupněm stranicko-systémové institucionalizace.

Poznámky:

- ¹ V této souvislosti je možno zmínit přístup takových klasiků komparativní politologie, jako např. A. Lijpharta, R. Ingleharta či H. Kitschelta (Mainwaring, 1999, s. 40).
- ² Jako příklad uvádí Mainwaring postřeh Przeworského a Spraguea, že třídní determinace hlasování pro stranu může být spíš výsledkem působení politických či sociálních institucí (např. odborů) než třídního vědomí samotného (Mainwaring, 1999, s. 48–49).
- ³ Mainwaring k tomu dodává tři postřehy: 1) politická pozice může být budována dle politického zájmu a nikoliv dle sociální pozice, 2) zájem je subjektivní kategorie, a tak nelze obecně říct, že sociální štěpení plodí politický zájem dle sociální kategorie a 3) v rámci performace politiky je na dílčí téma kladen větší důraz než na pozici ve struktuře společnosti (*catch-all parties*, postmaterialismus atd.) (Mainwaring, 1999, s. 52).
- ⁴ Právě v tom vidí Strmiska příčinu nepřímého Mainwaringova přispění k rehabilitaci „restriktivního“ Sartoriho pojetí strukturovaného stranického systému, vážícího se na partikulární kontext zavedených demokracií (Strmiska, 2000).
- ⁵ Jde samozřejmě o ODS, ČSSD, KSČM a KDU-ČSL.
- ⁶ Elektorátu těchto stran se často dostává i v politologické literatuře označení *městští liberálové*, kteréžto označení odráží jak trvalý ukazatel volební geografie, znamenající výraznější koncentraci voličů těchto stran ve větších městech (Praha, Brno, Plzeň, Liberec), tak i postupně sílící význam postmateriálních témat v programatice zmíněných stran (především US a SZ) (Pečinka, 2000; Vlachová, 2003).
- ⁷ Podobně je zde sekundární i otázka jiného pojetí politických štěpení mimo rokanovskou tradici, které v návaznosti na Rae a Taylora (Rae, Taylor, 1970) či Laneho a Erssona (Lane, Ersson, 1999) využívá Klára Vlachová-Plecitá: tzv. štěpení askriptivní, behaviorální a názorové (Vlachová, 2003, s. 127).
- ⁸ Členská základna KSČM čítala dle vlastních údajů strany mezi lety 1996 a 2010 přibližně okolo 90 až 100 tisíce členů. Počet členů KDU-ČSL v tomto období kontinuálně klesal zhruba od 60 000 členů v druhé polovině 90. let na 40 000 členů na konci prvního decennia 21. století.
- ⁹ V rámci identifikace TOP 09 jako vedlejšího pólu v pravé části stranicko-politického kontinua hraje roli především hledisko numerické, zohledňující především procentuální volební zisk obou pravicových stran a početní rozdíl mezi těmito zisky. Pojmem „pól“ zde míníme takovou politickou stranu, jež se vyznačuje výraznější akumulací či koncentrací voličské podpory (Fiala, Strmiska, 2009, s. 214–215).

- ¹⁰ Kitschelt připomíná, že život charismatických stran je vždy dočasný, neboť pokud strana chce setrvat v relevantní pozici i po odchodu silného lídra či lídrů, čelí tomu, že její voliči začnou vznášet netriviální požadavky na vlastní benefity, čímž dochází k posunu k modelu programatické či klientelistické strany. Klientelistické strany zase čelí náročnosti udržení soustavného toku zdrojů („klubových dober“) a udržování jednoty materiálními a solidaritními pobídkami (Kitschelt, 1995, s. 448–449).
- ¹¹ Asi nejkontroverznějším projevem tohoto postoje byl na jaře 2012 obsah tzv. *Holešovské výzvy*, která kromě odstoupení vlády a prezidenta požadovala právě jmenování nové „vlády odborníků“. Jejím signatářům se v březnu 2012 podařilo uskutečnit několikatisícové demonstrace v několika městech ČR. Srov. *Klaus a vláda musí pryč, žádali tisíce demonstrantů* (Týden.cz, 15. 3. 2012).
- ¹² Mám zde na mysli především některá internetová diskusní fóra.
- ¹³ Vzhledem k výše uvedeným poznámkám o diskontinuitním řezu v rámci českého stranického systému po sněmovních volbách roku 2010 je však třeba zmínit, že z hlediska nominálního kritéria při analýze systémového formátu nedošlo k významnější změně, neboť počet relevantních aktérů v systému setrval na počtu pěti, jakož i mechanismus systému zaznamenal další reprodukci již dříve vystopovatelných tendencí směrem k systémové bipolaritě (Havlík, 2010, s. 32–38).

Literatura:

- DVOŘÁKOVÁ, V. *Rozkládání státu*. Praha: Universum, 2012.
- DVOŘÁKOVÁ, V., KUNC, J. *O přechodech k demokracii*. Praha: SLON, 1994.
- FIALA, P. *Demokracie v zemích střední Evropy*, In MRKLAS, L. (ed.): *15 let poté. Sborník k patnáctému výročí pádu komunismu v zemích střední a východní Evropy*. Praha: CEVRO, 2005.
- FIALA, P., STRMISKA, M. *Český stranický systém 1989–2004*. In MALÍŘ, J. a kol. *Politické strany. Vývoj politických stran v českých zemích a Československu 1938–2004*. Brno: Doplněk, 2005.
- FIALA, P., STRMISKA, M. *Teorie politických stran*. Brno: Barrister a Principal, 2009.
- HAVLÍK, V. *Politické strany a jejich systém v letech 2006–2010*, In BALÍK, S. (ed.): *Volby do Poslanecké sněmovny v roce 2010*. Brno: CDK, 2010.
- HUNTINGTON, S. *The third wave: democratization in the late twentieth century*. Norman: University of Oklahoma Press, 1991.
- JANDA, K. *Political Parties: A Cross-National Survey*. New York: The Free Press, 1980.

- KITSCHOLT, H. Formation of Party Cleavages in Post-Communist Democracies. *Party Politics*, Vol 1., No. 4., 1995.
- KOUBEK, J. České sněmovní volby 2010 z hlediska stability a změny stranického systému: blokační aktéři, personalizace, lokalizace a fragmentace. *Politologická revue*, 1/2010, s. 111–127.
- KUBÁT, M. Několik otázek k problematice demokratické konsolidace politického systému České republiky. In DANČÁK, B., HLOUŠEK, V. (eds.) *Parlamentní volby 2006 a česká politika*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2006.
- KUNC, J. *Stranické systémy v re/konstrukci*. Praha: SLON, 2000.
- LANE, J. E., ERSSON, S. O. *Politics and Society in Western Europe*. London: Thousand Oaks, 1999.
- LINEK, L. *Zrazení snu? Struktura a dynamika politických postojů k politickému režimu a jeho institucím a jejich důsledky*. Praha: SLON, 2010.
- MAINWARING, S. *Rethinking Party Systems in the Third Wave of Democratization. The Case of Brazil*. Stanford: Stanford University Press, 1999.
- PANEBIANCO, A. *Political Parties: Organization and Power*. Cambridge: Cambridge Studies in Modern Political Economies, 1988.
- PEČINKA, B. Formování české občanské pravice. In: FIALA, P., MIKŠ, F. (eds.) *Česká konzervativní a liberální politika*. Brno: CDK, 2000.
- PŠEJA, P. *Stranický systém České republiky*. Brno: CDK, 2005.
- RAE, D. W., TAYLOR, M. *The Analysis of Political Cleavages*. New Haven: London University Press, 1970.
- SCHEDLER, A. Anti-political-establishment parties. *Party Politics*, Vol. 2., No 3., 1996.
- STRMISKA, M. Scott Mainwaring a teorie stranických systémů ve třetí vlně demokratizace. *Středoevropské politologické studie*, 1/II/zima 2000.
- TOOLE, J. Toole, James: Government Formation and Party System Stabilization in East-Central Europe. *Party Politics*, Vol. 6, No. 4, 2000.
- VLACHOVÁ-PLECITÁ, K. Volby do Poslanecké sněmovny 2002 – voličské profily stran podle názorových štěpení. In LINEK, L. a kol. *Volby do Poslanecké sněmovny 2002*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2003.
- VODIČKA, K. Transformace politického systému ČR ve středoevropském kontextu. In VODIČKA, K., CABADA, L. *Politický systém České republiky*. Praha: Portál, 2011.

Kontakt na autora příspěvku:

Mgr. Vladimír Hanáček

Ústav politologie

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

U Kříže 8

158 00 Praha 5

e-mail: vladimir.hanacek@email.cz